

MIHAIL SEBASTIAN AND THE FRENCH CULTURAL SPACE

Ariana Bălașa, Assist. Prof., PhD, University of Craiova

Abstract: My study, titled Mihail Sebastian and the French Cultural Space, aims to unveil a less well-known part of Sebastian's work, i.e. that which evinces the Romanian author's constant interest in French literature and culture as a whole. This keen interest can be traced back to his teenage years, spent in the Danubian town of Braila. The corpus of texts which I shall take into account includes Mihail Sebastian. French Spiritual Itinerary, one of the four books published by the Hasefer Publishing House, a collection of articles and studies centred upon various French authors, a holiday diary and an extended study of Marcel Proust's letters. Aside from Proust, Sebastian is interested in Stendhal, Jules Renard, Gide etc.

Keywords: Mihail Sebastian, interest, French literature, French culture

Fascinația lui Mihail Sebastian față de literatura și cultura franceză a luat naștere foarte devreme, încă din anii copilăriei sale de la Brăila. La zece ani, citise deja *Aventurile Baronului Munchhausen* de Rudolf Erich Raspe și *Aventurile lui Sherlock Holmes* ale lui Arthur Conan Doyle. La vârsta de unsprezece ani, a descoperit cartea prozatorului francez Henri Barbusse, *Focul* (1916), pentru care autorului i s-a decernat Premiul Goncourt. Această lectură, ca și altele din literatura universală, cum sunt cele din operele lui Carlo Collodi, Edmondo de Amicis, Maurice Maeterlinck, Henryk Sienkiewicz, Alphonse Daudet, Guy de Maupassant, F. M. Dostoievski și Anatole France, deși în mare parte depășeau cu mult nivelul de receptare și înțelegere al unui copil obișnuit, mărturisesc precocitatea înclinației sale pentru lectură și pasiunea de mai târziu, care-i va deveni crez existențial.

Este posibil ca această supradotare intelectuală să-l fi izolat de restul copiilor de vârsta sa, de aceea a rămas un solitar toată viața, pentru că în perioada de școlarizare era remarcat și cunoscut ca forță spirituală și această situație peste nivelul celorlalți l-a făcut, la un moment dat, să și-o recunoască și el și astfel să se detașeze de grup și să rămână izolat în unicitatea sa. „Nonconformismul său structural, notează Dorina Grăsoiu, (care însemna cu totul altceva decât iritanta manie a contrazicerii specifică adolescenților) îl împiedica să-și însușească <<de-a gata>> opiniile altora, admirând sau contestând la comandă”.¹

Chiar și ostilitatea cu care se îndrepta împotriva textelor din manualele de română și a lecturilor impuse, obligatorii, au făcut din scriitor un spirit nonconformist, deschis spre valorile eterne ale creației universale, care și-a format singur cultura, în contra tendințelor metodico-didactice, pornind de la marile creații ale spiritualității franceze, de care s-a simțit cel mai aproape: „Personal, înainte de a fi citit franțuzește, până la 15 ani cunoșteam din traduceri <<Bibliotecii pentru toți>>, ale <<Minervei>> și ale <<Căminului>>: întreg Balzac, întreg Maupassant, întreg Alphonse Daudet, o bună parte din Hugo, din Lamartine, din Renan, din Taine”.²

¹ Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, București, Editura Minerva, 1986, Colecția „Universitas”, p. 9.

² *Despre „franțuzismul” nostru*, „Rampa”, 18, 5139, 28 februarie 1935, p. 1.

Între anii 1930-1931 și 1936-1937 a profitat de ocazia ivită de înscrierea fratelui său mai mare la Facultatea de Medicină de la Paris și a luat pulsul culturii și civilizației franceze, chiar la fața locului.

„Ironia destinului” a făcut ca până și moartea sa prematură, să fie legată tot de această pasiune a sa pentru tot ceea ce însemna spiritul francez: pe 29 mai 1945, a fost lovit mortal de o mașină, în drum spre o conferință unde urma să susțină o prelegere despre posteritatea lui Honoré de Balzac.

În 2007, la inițiativa unui colectiv de autori preocupați de opera scriitorului, apărea *Mihail Sebastian. Itinerar spiritual francez*, o carte menită să marcheze centenarul nașterii unui scriitor mereu viu.

Cartea, cu un *Cuvânt înainte* al criticului Matei Călinescu, atrage atenția publicului cititor printr-o selecție de scrieri importante, care certifică o dată în plus, interesul constant al lui Mihail Sebastian față de cultura franceză.

Itinerar spiritual francez cuprinde articolele publicate între anii 1927-1931, din „Cuvântul”, „Rampa”, „Revista Fundațiilor Regale”, „Viața românească”, „Vremea”, „L'Indépendance Roumaine” etc., *Jurnal(ul) de vacanță* (1935) în Franța, din perioada pariziană și lunilor de vacanță petrecute la Annecy, în regiunea Ron-Alpi, unde, „Dincolo de omul Mihail Sebastian în sine, *Jurnalul* reliefează categoria umană – atât de captivantă sociopsihologic – a intelectualului dilematic. Ezitând între antipozi, el este mereu ispitit de contrariul propriei voințe, atras de tot ce va să zică excepție, abatere de la normă, erezie”.³

Itinerarul... se încheie cu un studiu dezvoltat pe tema unei pasiuni nestinse, *Corespondența lui Marcel Proust*, publicată într-un volum separat, în 1938.

Marcel Proust este, indubitabil, scriitorul preferat al lui Mihail Sebastian, a cărui scriitură l-a fascinat atât de mult, încât el însuși se declara a fi „cu un anumit orgoliu sfidător, în 1928, unul din cei <<șase cititori ai lui Proust>> din România.”⁴

Cu tot interesul și toată munca depusă asupra studiului magistralei opere proustiene, nu a reușit decât o mică parte din ceea ce și-a propus, și anume, câteva lucrări despre valoarea psihologică (și socială) a scrierilor sale, despre personajele romanelor lui Proust, despre modul în care scriitorul francez a înțeles desprinderea de formula tradițională (în genere, sau aplicată pe fiecare roman în parte): „*À la recherche du temps perdu* este scrisă doar după legile digresive ale memoriei și crește doar din frământările obscure ale visului. Principiul de viață al operei nu este convenționalul unei compoziții voite, ci proiectarea fără nici o deformare a unei existențe în ritmul (...) aducerii-aminte”.⁵

„Îmi promisesem să scriu într-o zi un studiu mare și complet așa cum unii actori visează toată viața un rol pentru care se simt născuți”, nota Mihail Sebastian, într-una din paginile *Jurnalului* său. Toată munca lui de critic și publicist îi părea zadarnică, „un exercițiu sterp”, înafara convingerii că într-o zi va definitiva un studiu amplu despre Proust, ceea ce nu s-a întâmplat în cele din urmă, unicul studiu privitor la Marcel Proust a cuprins doar corespondența acestuia. Sebastian era convins întreaga operă proustiană va fi proiectată, într-o

³ Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism*, vol. I, *Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Editura Polirom, 2004, p. 59.

⁴ XXX, *Mihail Sebastian. Itinerar spiritual francez*, „Cuvânt înainte” de Matei Călinescu, București, Editura Hasefer, 2007, p. 9.

⁵ Id., *ibid.*, p. 52.

nouă lumină, dacă ar izbuti să scrie un „jurnal” în marginea ei: „Este de scris o carte, care să fie în același timp critică, autobiografie și poveste. Eu aş numi acest jurnal al *Căutării timpului pierdut* astfel: Tratat asupra artei romanului. Și poate nu greșesc crezând că o astfel de lămurire trebuie să vină [...] dinspre înțelegerea lipsită de prejudecăți profesionale a unui cititor”.⁶

Restul au rămas, până la dispariția sa, realizate parțial sau chiar în stadiu de proiect.

A „citi” o operă prin grila unor pagini de corespondență, acesta era finalitatea urmărită de Mihail Sebastian, „lupa” care-l putea apropia și ajuta în înțelegerea acestui creator de „oameni vii”. Doar orice roman era, în viziunea sa, „o carte cu oameni vii”.

Din cele peste o mie de scrisori (mai precis 1200), selectate de Mihail Sebastian, care au văzut lumina tiparului, putem decela două mari preocupări: munca și maladiile, fără a se infiltra (posibil din cauza unei anume gingășii sufletești paralizante) profund în abisurile mecanismelor existențiale intime ale scriitorului francez, care s-ar putea reduce la două afirmații: „Marcel Proust a fost grav bolnav. Marcel Proust este autorul unei singure mari opere, *În căutarea timpului pierdut*, scrise între 1906 și 1927”.

Aidoma operei, corespondența proustiană este o mare frescă a căror elemente, minuțios filigranate, nu sunt departe de avalanșa de detalii specifice operei: „... cititorul familiarizat cu opera lui Proust va recunoaște aici extrema sensibilitate proustiană și puterea ei de a descifra, în faptele derizorii, mari legi de viață” și conturează un portret rafinat al lui Proust într-o postură autocritică, la adresa propriei sale opere. Ca „agent de presă al propriei celebrități”, cum îl numește Sebastian, se implică personal, luând contact cu editorii de carte, cititorii și jurnaliștii. El neagă orice asemănare, oricât de vagă, cu persoane cunoscute, în pofida faptului că în unele volume din *În căutarea timpului pierdut*, se regăsesc cu ușurință similitudini circumstanțiale, unele neplăcute, expuse în corespondența sa. Părerea lui Mihail Sebastian este că în toate personajele proustiene se regăsesc „parcele de realitate”, iar fiecare din ele reprezintă unul sau mai multe modele: „Cunoașteți, de la Homer la prințesa de Clèves și de la această doamnă la Liviu Rebreanu, un singur scriitor care să fi frecventat genul epic fără să fi utilizat, mai mult sau mai puțin de aproape, datele vieții și ale adevărului cotidian? În acest sens Proust a scris roman romanțat. De inaugurat însă, l-a inaugurat Homer”.⁷

Interesat în mod special să sondeze laboratoarele de creație ale scriitorilor francezi, nu doar pe cel al lui Proust, copleșitor, dar nu unic, am putea reconsidera – dovadă sunt însemnările sale – paginile din *Jurnalul* lui Sebastian.

O rețea fină, aproape invizibilă, ca o pânză de păianjen, unește în subsidiar articolele și studiile grupate în paginile volumului *Itinerar spiritual francez și Jurnalul* de autor, făcând abstracție de cele scrise pe marginea creațiilor lui Stendhal, Jules Renard, Marcel Proust... (mai adauga nume aici!), cărți ce i-au atras atenția efemer, întâmplător/pe moment, apoi au fost uitate, atitudini, interese etc. Spre exemplu, abordează *Jurnalul* lui Renard cu o familiaritate cuceritoare, simplu și afectuos. Detaliază relații sufletești, sentimente de prietenie, iubire, sinuase stări interioare, proiecte și ambiții, vise, iluzii, păreri de rău, ca și cum ar fi ale sale. Dar, mai presus de toate, îi admiră deschis stilul direct, cursiv, curajul

⁶ Id., ibid., pp. 61-62

⁷ Id., ibid., p. 93.

destăinuirilor, spiritul fin de observație și, nu în ultimul rând, sinceritatea.... (de pus un adjectiv... ce fel de sinceritate?)

Memorialistului Gide, din *Si le grain ne meurt*, îi acordă rolul de „motor” care nu reușește să surprindă din viață „decât elementele dramatice ale mișcării. Memoria lui nu devine sensibilă decât doar în prezența actului rupt din ambianța lui psihologică și redus la un diametru realizat mecanic. Singurele raporturi pe care inteligența lui le stabilește sunt ale faptelor”.

Mihail Sebastian se luptă cu clișeele, considerându-l inadecvat și în cazul scriiturii lui André Gide. „Imoralistul” Gide, „...scrie la rece. Adică la un grad de luciditate sub care se pot comunica desigur idei, dar în nici un caz sentimente”. „Geniul său este inteligența. Legea lui de gândire este claritatea. *Rendre clair*⁸” (v. *Note despre literatură și imoralitate*).

Despre *Les Faux-Monnayeurs* afirmă că „e un roman ratat de prea multă inteligență”, ce răpește din sentiment, din vibrația vieții (care, de fapt, e propriul deziderat artistic).

Din *Mihail Sebastian. Itinerar spiritual francez* aflăm că lecturile autorului sunt extrem de diverse, interesul său vizează de la scriitori de mâna a doua, la scriitori de geniu, chestiuni ale literaturii moderne, contemporane, sau, din contra, aduc la lumină scriitori și opere peste care s-a lăsat de mult uitarea vremii. Madame de Lafayette, Beaumarchais, Remy de Gourmont, Jacques Rivière, Francis Jammes, Paul Géraudy, Anatole France, Guillaume Apollinaire, Alain Fournier, Leon Daudet, George Sand, Ninon de Laclos, Andre Maurois, André Fraigneau, Maurice Bedel, Maurice Constantin Weyer (ambii câștigători ai premiului Goncourt în anul 1928), Henri Barbusse, Jean Giraudoux, Paul Morand, Albert Thibaudet etc. Sunt aici, cercetate, analizate, disecate, aproape o sută de ani de literatură/un veac de literatură.

Alături de articolele centrate pe câte un scriitor, regăsim diferite însemnări de lectură, referințe teatrale, chestiuni legate de traducere și de acordarea premiilor literare, alături de statistici pe tema exportului de carte în limba franceză.

Interesantă această statistică și din punctul de vedere al situației contemporane. În luna ianuarie a anului 1936, Mihail Sebastian observa că România se situează pe locul al doilea în plan global, în ceea ce privește achiziționarea de carte franceză, pe primul loc situându-se Belgia. „Descoperirea” nu-l entuziasmează totuși: „Dar să nu ne exagerăm optimismul – scrie el. Este și ceva deprimant în statistica de mai sus. Ea ne obligă să reflectăm încă o dată la tratamentul de indiferență pe care îl suportă cartea românească. Ea ne obligă să ne întrebăm din nou dacă cumva Franța aceasta, căreia îi cumpărăm zece la sută din tipăriturile sale trimise peste graniță nu ne datorează în schimb puțină atenție și puțină curiozitate, ca să nu mai vorbim de bunăvoință”. De aici decurge și problema traducerii, care „ar trebui înțeleasă nu ca o politeță fără termen și fără constrângere, ci ca o obligație corespunzătoare. Franța ar trebui să încerce a-și apropia – măcar din eleganță comercială dacă nu din real interes intelectual – cel puțin două-trei cărți pe an”.

Jurnal(ul) de vacanță (1930-1931) în Franța rememorează experimentele inedite trăite în „seara futuristă”: „Bulvard de Malesherbes. O intrare laterală, o poartă îngustă de casă particulară, un coridor strâmt, o sală complicată, incomodă și mică; pe scenă o mașinărie

⁸ Id., *ibid.*, p. 239.

dintr-un material incert și un contor problematic: ar putea să fie un dulap de bucătărie, un pian automat sau un geamantan”.⁹

Întâlnirea lui Sebastian cu Marinetti în acea „ordine burgheză la o reuniune futuristă” îi lasă o impresie cuceritoare, la fel de cuceritor ca și spiritul revoluționar care-l animă și-i conturează personalitatea, prin îndemnuri de genul: „Jos ordinea, jos sinteza, jos metafizica! Afară cu spiritul critic, afară cu tristețea, afară cu îndoiala!”. Consideră „naivitatea lui Marinetti [e] scânteietoare” și afirmă că „Nu lipsa de informație, nu atitudinea agresivă, nu suficiența judecății și nici măcar teribila ignorare a înțelesului unei expresii sunt mai surprinzătoare, mai distractive și – omeneste vorbind – mai triste în Marinetti. Ci – continuă Sebastian –, înspăimântătoarea, unica lui lipsă de simț critic personal”.¹⁰

Nici muzica russolophon-ului, specifică futurismului, nu-și găsește ecouri favorabile în inima scriitorului, mare iubitor de Mozart, Bach și Beethoven: „Poate se adresează unei sensibilități speciale”.... Se gândește el, oarecum ironic. Pe de altă parte, picturile lui Prampolini, „câteva pânze agreabile și inteligente”, dar ochiul critic observă totodată naivitatea compoziției în „această manieră de a o prezenta ca pe un mister indescifrabil, care mai mult dau impresia de clandestinitate, decât dumiresc”.¹¹

Parisul îi atrage atenția prin câteva locuri încărcate de istorie: Muzeul Luvru, Rue de la Boétie, celebră în toată lumea prin galeriile sale de artă modernă, Notre Dame de Paris, intimidantă prin „prezența ei dominatoare și absolută ca o lege” etc., ceea ce-i produce sentimentul că „La Paris mergi alături de aventură”, pentru că există tot atâtea străzi, câte „lumi”.

Pentru el, orașul pare o „comedie umană” atemporală, oglindită în stațiile de metrou, pe marile bulevarde, în muzee și gări, chiar celebra Bastilie reflectă în mic, șarada existențială balzaciană.

Părerile, senzațiile trăite în perioada vacanțelor franceze, din peregrinările sale prin Alpii francezi, spre Cetatea universitară, apar în *Scrisori către Camil Baltazar*¹², dar și în articolele sale la „Cuvântul” și „Vremea”, al căror colaborator constant a fost o perioadă, în virtutea calităților sale de cronicar obiectiv și inspirat al realității culturale franceze contemporane.

Avea în minte intenția de a scrie o carte despre Paris, ilustrată de Margareta Sterian, dar timpul nu a mai avut răbdare pentru acest etern iubitor etern îndrăgostit de cultura franceză.

Capitolul despre *Corespondența lui Marcel Proust* încheie „itinerarul” cu o tulburătoare concluzie: „Nu ne putem niciodată despărți de cărțile lui și de amintirea lui decât cu sentimentul că această despărțire e trecătoare și că, într-o zi nu prea îndepărtată le vom regăsi”.¹³

⁹ Id., *ibid.*, p. 204.

¹⁰ Id., *ibid.*, p. 207.

¹¹ Id., *ibid.*, loc. cit.

¹² Mihail Sebastian, *Scrisori către Camil Baltazar*, București, Editura pentru literatură, 1965.

¹³ Id., *ibid.*, p. 503.

Bibliografie

XXX, *Mihail Sebastian. Itinerar spiritual francez*, „Cuvânt înainte” de Matei Călinescu, București, Editura Hasefer, 2007.

Dorina Grăsoiu, *Mihail Sebastian sau ironia unui destin*, București, Editura Minerva, 1986, Colecția „Universitas”.

Dan C. Mihăilescu, *Literatura română în postceaușism*, vol. I, *Memorialistica sau trecutul ca re-umanizare*, Editura Polirom, 2004.